

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА — державно-правовий і соціально-політичний інститут, який у межах своєї компетенції реалізує цілі, завдання та функції органів державної влади й управління (інституту держави). Взаємодію держави і громадян у реалізації їхніх інтересів, прав та обов'язків здійснюють держ. службовці шляхом профес. виконання своїх посадових обов'язків і повноважень. Д. с. втілює визначену політико-правовим шляхом волю держави. Обслуговуючи Інститут держави, вона обслуговує також усе суспільство (громадянина), його інтереси та права. Історія і розвиток Д. с. нероздільно пов'язані із заснуванням спец. держ. посад, починаючи з часу виникнення первин. держ. утворень й утвердження у сусп. свідомості та діяльності розподілу праці. Як явище воно існувало вже у рабовласниць. і ранньофеодал. системах у персоніфіков. вигляді збирачів податків, писарів, радників, воїнів тощо. Однак знач. поширення поняття «Д. с.» набуло лише у середні віки (9–15 ст.) з поч. розвитку традиц. феодалізму, становленням відособленого Інституту держави. Подальший розвиток Д. с. у 17–20 ст. пов'язаний із процесом бюрократизації (див. [Бюрократія](#)), оскільки існування Д. с. зумовило появу неформал. норм і правил поведінки службовців — між-статус. взаємин в управлін. апараті й зовн. середовищі. Бюрократизм одночасно є побіч. продуктом діяльності Д. с. і моделлю її функціонування. Згідно з теорією розподілу праці, Д. с. — різновид сусп. діяльності, соц. прошарку, специфіч. роду власності на адм.-розпорядчі функції або частку держ. влади; бюрократ. модель сусп. упр., що уособлює спеціально створену і відповідно наділену (в окремих випадках — з набутими повноваженнями) систему органів держ. (адм.) влади. Історично бюрократизов. Д. с. прийшла на зміну системі, притаманній доіндустріал. суспільству. В доіндустріал. ієрархії рішення визначав не авторитет закону, а характер особистих і групових зв'язків та відносин; управлін. діяльність визначалася специфікою ситуації. Т. зв. традиц. бюрократії у суспільствах докапіталіст. типу не були притаманні ознаки раціональності, але навіть тоді вона виконувала необхідну для країни організац. функцію. Службовці (чиновники) адм.-розпоряд. служб тогочас. суспільств (вихідці із певного соц. прошарку) залежали від характеру взаємовідносин із правлячою елітою, а бюрократизов. Д. с. не мала претензій на владу і не створювала загроз суб'єктам цієї влади. Зі зміною форм політ. системи й режиму, держ. правління та устрою видозмінювався і сам апарат, котрий обслуговував їхню відповідну модифікацію. Еволюція призвела до зростання соц. і політ. ролі Д. с. Держ. службовці отримали делегов. їм частку влади, що

зумовило зрощення функцій упр. і держ. влади. У процесі бюрократизації Д. с. набула низку нових характер. ознак: професійності, формалізов. не-упередженості, структур. ієрархічності, кар'єризму, служб. корпоративізму, втаємниченості, конформізму, волюнтаризму, відчуження громадян від участі в упр. державою, хабарництва, корупції тощо, внаслідок чого розвинені суспільства обмежили права і роль Д. с. (хоча негативні прояви бюрократизму в Д. с. присутні в усіх сучас. моделях держ. упр.). Однак порівняно з ін. формами політико-правового й держ.-адм. регулювання сусп. процесів, бюрократія раціональніша й ефективніша. Функціонування та еволюція Д. с. у 20 ст. відбувались під впливом різнорід. чинників: рівня індустріалізації, ступ. включення держави у міжнар. спів-товариство, процесу глобалізації політ., екон. і культур. життя та ін. Розширення й ускладнення адм. сектору, зосередження в ньому більшості функцій держ. упр. призвели до зростання залежності політ. режиму від Д. с. У 20 ст. на Інститут держави покладена вся відповідальність за культур., суспільно-політ. і соц.-екон. розвиток; створення належ. умов для реалізації індивідуал., груп. і заг.-сусп. інтересів тощо. Окреслене коло завдань зумовило гіперболізацію сусп. значимості та ролі Д. с., яка на практиці здійснює врегулювання множинності цих інтересів (експертно узгоджує та процедурно регламентує). У сусп. системах вищих політ. культур, де із способів і засобів ведення політ. боротьби усунуті крайні форми протистояння, а найзадіянішим механізмом взаємодій є громад. і політ. узгодження позицій та інтересів, соц. або політ. компроміс, бюрократизов. Д. с. має більше позитив. ознак, ніж у системах нижчих політ. культур. Зазначена особливість — своєрід. показник рівня культури взаємовідносин у суспільстві загалом, оскільки відображає характер стосунків між Інститутом держави, адм., вироб.-управлін. апаратом і громадянином, визначає якіс. рівень міжстатус. взаємин.

В Україні розвиток Д. с. внаслідок перервності державотвор. процесу також неодноразово переривався. Нині вона є науково і юридично визнаним різновидом сусп. діяльності. Організація функціонування Д. с. визначена Конституцією України, Законом України «Про державну службу» (1993), Кодексом законів про працю в Україні й ін. актами законодавства. Координує держ. політику в галузі Д. с. Гол. упр. держ. служби України, яке розробляє взаємоузгоджені програми перспектив. розвитку Д. с. в Україні, рекомендації щодо формування та здійснення держ. кадрової політики; виконує функції політико-правового арбітра у галузі Д. с. З метою сприяння інституц. розвитку Д. с.

при Гол. упр. держ. служби України функціонує відповід. центр. Серед ін. держ. органів регулювання — Координац. рада з питань Д. с. при Президентіві України, Нац. рада з питань взаємодії органів держ. влади і органів місц. самоврядування. Для підготовки й перепідготовки кадрів для Д. с. 1995 у Києві створ. спец. вищий заклад освіти — Нац. академію держ. упр. при Президентіві України, у складі якої діють Інститут підвищення кваліфікації кадрів і філії у Дніпропетровську, Львові, Одесі та Харкові. Виходять наук. журнали, присвяч. проблемам Д. с., — «Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України», «Вісник державної служби України», «Командор» та ін.

Окремої теорії Д. с. не існує, тому це явище розглядають у контексті специфіч. сусп. діяльності та феномену бюрократизму, зокрема бюрократизов. Д. с. дослідники вважають новою формою держ. правління, за якої робота уряду зосереджена в руках профес. управлінців. Такий підхід до розуміння, а також сам термін «бюрократія» запропонував у 18 ст. В. де Гурне. Г. Гегель, Дж. Мілль, Р. Міхельс і Г. Моска трактували бюрократію як правління профес. чиновників. Автори класич. теорій (К. Маркс, В. Ленін, М. Джилас, Д. Бернхем) визначали бюрократію як своєрід. новий клас. Представники теорій формал. організації (М. Вебер, Р. Мертон, Ф. Селзнік, П. Блау, М. Дюверже) дослідили проблеми функціонування влади; структуру держ. упр.;

внутр.-організац. закони, інтереси та зв'язки із зовн. середовищем, а також способи і форми обмеження суб'єktiv. (ненорматив.) можливостей бюрократії. Особл. місце у цій групі науковців посідає М. Вебер, який вважав політику сукупністю люд. дій, що передбачають рац., традиц. або харизматичне панування одних людей над ін. Сучасні укр. дослідники використовують зх. теорії та концепції бюрократизму і дотримуються переважно веберів. (функціонал.) трактування цього явища.

Рекомендована література

1. Янг С. Системное управление организацией / Пер. с англ. Москва, 1972;
2. Вебер М. Избранные произведения / Пер. с нем. Москва, 1982;
3. Цветков В. В. Реформування державного управління в Україні: проблеми й перспективи. К., 1994;
4. Державне управління в Україні: централізація і децентралізація. К., 1997;
5. Кутова І. Е. Принципи державної служби в сучасному законодавстві України. Лг., 2006;
6. Черноног Є. С. Державна служба: історія і практика: Навч. посіб. К., 2008.

Я. П. Матійчик

Бібліографічний опис:

Державна служба / Я. П. Матійчик // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2007. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-26139>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України (докладніше).